

բարուց կողմանէ քաջածանօր եկեղեցական կամ աշխարհական անձինքներէ : Այն գանձապետը էջմիածնայ Սիւննոգոսին սեպհական զրամներուն վրայ հոգաբարձութիւն կրնէ, իսկ էջմիածնայ վանքին ստակներուն ամենեւին չխառնուիր :

ԽԲ.

Սիւննոգոսի գանձապետին պաշտօնն է անոր սեպհական ստակներն ընդունիլ ու պահպանել, եւ անոնցմէ ըստ սահմանեալ կարգին ծախքերն ընել՝ Սիւննոգոսին հրամաններուն համեմատ, անոր օրագրութեանցը մէջ անցընելով :

ԳԻՏԵԼԻՔ. Էջմիածնայ Սիւննոգոսը ամեն ամիս կը քննէ ու կը ստուգէ Գանձապետին ձեռքն եղած պատրաստ զրամներն ու զրամական բոլորքը, եւ հաշուէն ելածը օրագրութեան մէջ կը նշանէ :

ԽԹ.

Գանձապետը էջմիածնայ Սիւննոգոսին բոլոր զրամոցը համար պետք եղած հաշուեմատեանները կը բռնէ : Այն հաշուեմատեանները՝ ըստ սովորական օրինի՝ երիզակապ պիտի ըլլան եւ Սիւննոգոսին կնքովն ու անոր երկու անդամներուն եւ Գործակալին ստորագրութեամբը հաստատուած :

Ծ.

Սիւննոգոսին զրամներն որ Գանձապետին ձեռքն են՝ եւ եկեղեցական ստացուածոց վաւերական գրերը պիտի պահուին նոյն Սիւննոգոսին ատենական սենեակը առանձին արկղի մէջ : Այն արկղը երեք այլ եւ այլ կողակներով կղպած եւ Սիւննոգոսին կնքովը կնքուած պիտի ըլլայ : Կղպակներուն բանալիներէն մէկը կը պահուի Գանձապետին քով, մէկայ երկուքը Սիւննոգոսին այն երկու Անդամոցը՝ որոց մասնաւոր կերպով յանձնուած կըլլայ անոր հաշիւներուն խնդիրը : Ամեն անգամ որ արկղը բանալ պետք ըլլայ՝ նոյն երկու անդամներն ալ նոն պիտի գտնուին :

ԾԱ.

Գանձապետը փոյր կունենայ որ Սիւննոգոսի

արկղին մէջ առանց հարկի մեծամեծ գումարներ ջմնան, եւ Սիւննոգոսին կառաջարկէ որ զրամագլուխները շահու զրուին ըստ օրինաւոր պայմանաց : Այն զրամագլուխներուն մասնաւորաց ձեռք յանձնուելուն այն ատեն միայն հրաման կը տրուի՝ երբ որ ինքը Սիւննոգոսը շահաւետ ճանջնայ, եւ երբ որ այն կերպով յանձնուած ստակը մասնաւոր անձին կողմանէ ապահովեալ է հաւաստի գրաւականով :

ԾԲ.

Հայոց Սիւննոգոսին դիւանատանը անդամ են Ստենաղպիրը, անոր երկու օգնականները, Թարգմանը, Գործակատարը, Գիւանապահը, եւ դիւանատան ծառայութեանը համար սպասաւորներ՝ քանի հոգի որ պետք է : Այս պաշտօնատեարք էջմիածնի Սիւննոգոսէն կը նտրուին ու Կարուղիկոսէն կը հաստատուին :

ԾԳ.

Էջմիածնայ Սիւննոգոսի Գործակալին աստիճանը վեցերորդ կարգի է, Գանձապետը քէ որ աշխարհական է՝ եօթներորդ կարգի, Ստենաղպիրը ութերորդ կարգի, Գործակատարն ու Գիւանապահը իններորդ կարգի, Ստենաղպիրի օգնականներն ու քարգմանը տասներորդ կարգի, քանի որ ասոնք իրենց պաշտօնին մէջ կը մնան, եւ քէ որ նախընթաց ծառայութեամբ կամ ուրիշ տեղ պաշտօն կատարած ըլլալով՝ աւելի բարձր աստիճաններ չունին :

ԾԴ.

Էջմիածնայ Սիւննոգոսին անդամները, Գործակալը, Գանձապետը եւ Գիւանատանը պաշտօնատեարները իրենց պաշտօնը ձեռք առած ատեննին երդում կընեն որ հաւատարմութեամբ ծառայեն Վեհափառ Կայսեր եւ ճիշդ կատարեն իրենց պարտքերը ըստ ընդհանուր օրենսդրութեան :

(Շարայարութիւնը յաջորդ բերրին մէջ :)

ՃԱՆԱՊԱՐՀՈՐԳՈՒԹԻՒՆ ՅԱՆԻ
ԶՈՐ ԱՐԱՐ Պ. ՀԱՆԻԲՈՎ ՅԱՄԻՆ 1848.
(Շարայարութիւն. Տես. էջ 8.)

Բ.

Պ. Ապիրը անտարակոյս Անի գնացողներուն մէջ ամենէն աւելի մեզի տեղեկութիւն տուողն է Հայաս-

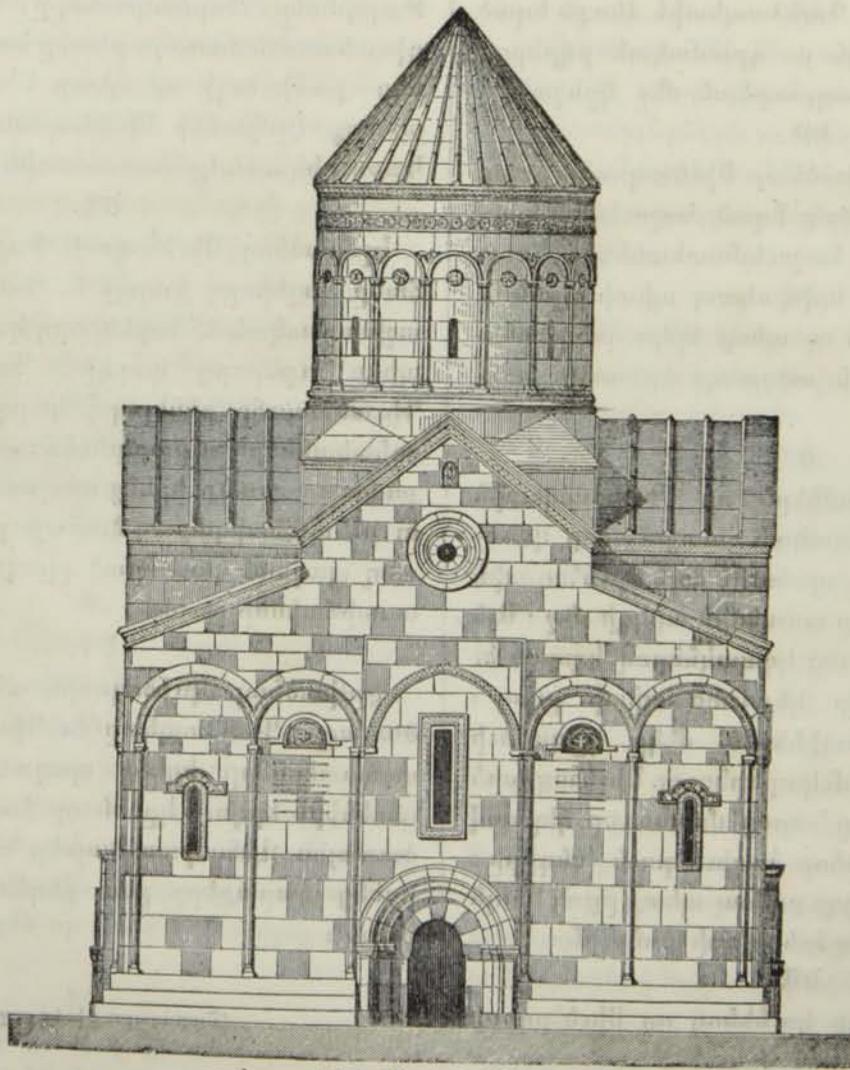
INCURSION A ANI
PAR M. KHANIKOF EN 1848.
(Suite. Voir Page 8.)

II.

M. Abich est, sans contredit, celui de tous les voyageurs qui ont visité Ani, qui a le plus contribué à éclair-

տանի այն մայրաքաղաքին հին դրիցը, ընդարձակութեանը և փառաւորութեանը վրայ. աւերակներուն մէկ յատակագրութիւնը ըրած է, որուն մէջ այլ և այլ տեղերու շինուածոց ինչ վիճակի մէջ գտնուիլը ճշդութեամբ կը դնէ, ինչպէս որ իր գովելի սովորութիւնն է. ամենէն անուանի շէնքերուն ձեւերը առաւ, անոնց նակատն ու նարտարապետական զարդերը գծագրեց, Միլլէնի հնարած ոճովը քսան հատ հայերէն, մէկ հատ մըն ալ պարսկերէն արձանագիր տպեց առաւ, քիւֆի արձանագրութեան մըն ալ ճիշդ օրինակը հանեց և քեպետեւ հաւաստի էր թէ մահմե-

cir nos idées sur la position, l'étendue et la splendeur primitives de cette capitale de l'Arménie; il a dressé un plan des ruines, où il indique, avec l'exactitude qui distingue tous ses travaux, les endroits occupés par les monuments plus ou moins bien conservés; il a levé des plans détaillés des édifices les plus remarquables, en a dessiné les façades et les ornements architecturaux, estampé par le procédé Millin une vingtaine d'inscriptions arméniennes et une persane et fait une copie exacte d'une inscription coufique; mais, tout en étant sûr d'avoir laissé intactes plusieurs inscriptions musulmanes, il ne

Կարողիկէն Անույ. Cathédrale d'Ani.

տական արձանագրութեանց շատը մէկդի բողեր է, սակայն մնացածներուն թիւը և ինչ ձեւով ըլլալը չէր գիտեր :

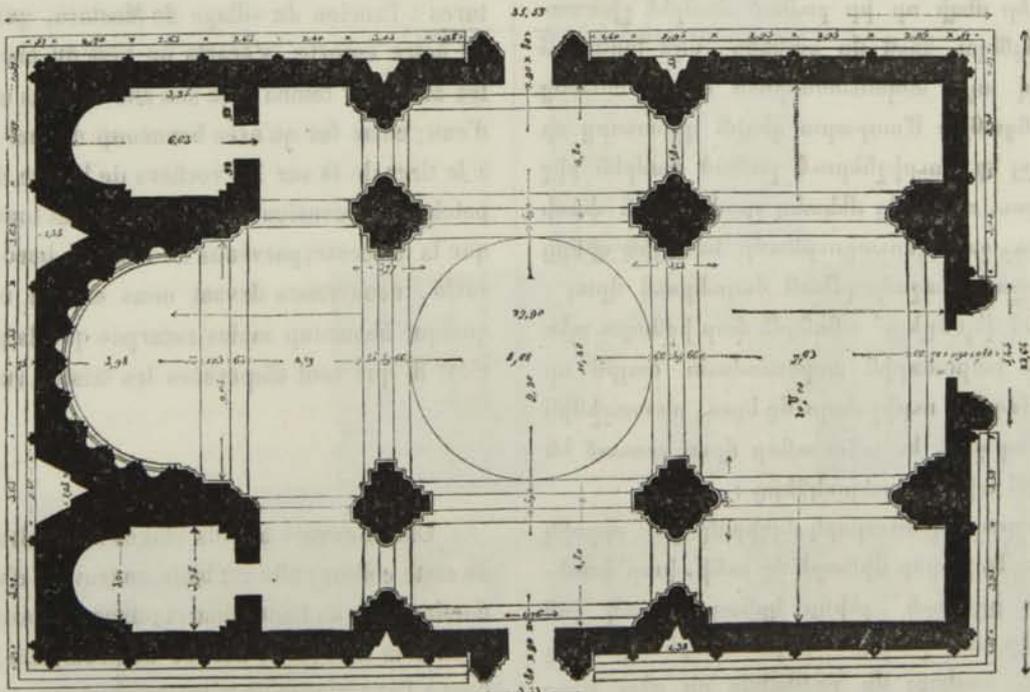
Հուսկ յետոյ Պ. ՄուրաւեօՅ 1846ին հոկտեմբեր ամսոյն մէջ Անի գնաց : Առջի ուղեւորներուն այս քաղաքիս վրայ տուած տեղեկութիւնները ամբողջացրնելու համար, հարկ կը համարիմ Պ. ՄուրաւեօՅին « Վրաստան և Հայաստան » ընուած գործոյն մէջ

pouvait me préciser ni le nombre ni le caractère de celles qui restaient inconnues.

Enfin M. Mouraviéff a visité Ani au mois d'octobre de l'année 1846, et pour compléter les renseignements fournis sur cette ville par mes prédécesseurs, je crois devoir extraire de l'ouvrage qu'il a publié sous le titre de « Géorgie et Arménie » tout ce qui se rapporte à la

Բագրատունեաց մայրաքաղաքին վրայ գրածները մեզ բերել : Երկրորդ հատորին 260-288 էրեսը կրսէ . « Անույ դիմաց բլրի մը վրայ հաստատուած խազախաց կայանեն , այն հին մայրաքաղաքը բոլոր գեղեցկութեամբը էրեսցաւ աջբերնուս : Հաւատարկ զգար քէ Անին իրաւցընէ անբնակ է . վասն զի կարծես քէ քաղաքին մեջտեղի հոյակապ մայր Եկեղեցին , որ ուրիշ շէնքերէն շատ բարձր է , դռները պիտի բանայ որ խուռն բազմութիւնը ներս մտնէ : Մարդս կըզարմանայ տեսնելով որ երկու մինարէ ունի երկու դին , որոնց մէկը որ բոլորովին գատ է , մայր Եկեղեցւոյն զանգակատունը կրնայ կարծուիլ , քեպիտեւ աքեւեւեան ոճով շինուած է . իսկ մէկայը շէնքին կպած է , եւ շէնքը ապառաժուտ խորածորի մը քով կանգնուած

capitale des Bagratides. Il dit (t. II, p. 260 à 288) : « Du poste cosaque, établi sur une élévation vis-à-vis d'Ani, l'ancienne capitale nous apparut dans toute sa beauté. On a peine à croire qu'Ani soit véritablement déserte, car il semble que cette cathédrale majestueuse qui s'élève au milieu de la ville et en domine tous les édifices va ouvrir ses portes et livrer passage à une foule compacte. On est surpris de la voir flanquée de deux minarets, dont l'un, parfaitement isolé, peut encore être pris pour un clocher de la cathédrale, quoiqu'il soit construit dans le style oriental, mais l'autre est collé au corps de l'édifice, qui s'élève au-dessus d'un précipice hérissé de rochers. A droite de la cathédrale on aperçoit encore des églises, dont l'une est ronde comme une tour, et

Յատակագիծ Կարող. Անույ. Plan de la Cathédrale d'Ani.

է : Մայր Եկեղեցւոյն աջ դին ուրիշ Եկեղեցիներ ալ կան . անոնց մէկը աշտարակի պէս բարձրանէ է , ետեւն ալ անագին բարձրութեամբ պարիսպներ են , կարմիր քարով պատած : Հապա ինչ է՝ այն բարձրանէ շինուածքը որ մայր Եկեղեցւոյն ձախ դին կիլնայ . կես կամարայարկեր եւ կես գմբէթներ կըտեսնուին հոն , որ կըսես քէ կամ մարդիկ շինէր ու անկատար քողոցեր են , եւ կամ ծամանակը կործանէր է : Միջնաբերդն է անիկայ , եւ հոն է Բագրատունեաց պալատին սրահները : »

Քիչ մը ետքը Պ. Մուրաւեօճ Անիի պատմութեանը վրայ համառօտ տեղեկութիւն մը կուտայ , որ յայտ-

derrière elle s'élèvent de colossales fortifications, revêtues d'une pierre rouge. Quel est ce mamelon solitaire qui s'élève à gauche de la cathédrale? On y distingue des demi-arcades et des demi-voûtes, qui paraissent être à moitié achevées par les hommes ou à moitié détruites par le temps. C'est la citadelle, ce sont les salles du palais des Bagratides! »

Plus loin M. Mouravieff donne une courte notice de l'histoire d'Ani, qu'il emprunte visiblement à M. Saint-Mar-

նապես Սեն-Մարթենն առած է, քեպտես ինքը չըսեր. յետոյ առաջ կըտանի խօսքը 272 էրեսին մեջ ըսելով « Անոյ աւերակաց տեսքը բառական առեն դիտելն էտես, քանի մը ուղեկից առինք հետերնիս որ կարենանք առանց վտանգի աւերակները տեսնել, Էս սկսանք դեպ ի Արվաջայ իջնալ, որ խոր ձորի մը մեջէն կըվազէ, ուր հին շէնքերու մնացորդներ ալ կըտեսնուին : Հին Ախուրեանը, որ է Արվաջայը, Անոյ քովէն կանցնի Երկու ուղղաբերձ ապառածներու մեջէն, Էս գետին քով էրբայու համար ապառածին մեջ փորուած ճամբայ մը կայ : Ապառածներուն վարի կողմը Արվաջայը փրփրադեզ կըհոսեր՝ յատակը գտնուած քարերուն մեջէն անցնելով : Այն ստորերկրեայ ճամբուն մեջ սաստիկ ցուրտ մը բռնեց զմեզ. մեր առաջնորդը որ այն տեղուանքը լաւ կըճանչնար՝ կըզատուիրեր մեզի որ իր բռնած ճամբէն չխտորինք որ անցնելու հուն մը գտնենք. այն խրատին մտիկ ընելով ալ՝ ապառածներուն մեջէն առանց վտանգի ջանցանք : Մասքարա գեղին գլխաւորը որ մեզի ուղեկից էր, ուրիշներուն բռնած ճամբէն քիչ մը դուրս էլաւ, ու ձիովը մեկտեղ շրով լեցուն փոսի մը մեջ ընկաւ. շատ դժուարութամբ հանեցին զինքը անկէ Արվաջային աջակողմեան ժայռերուն վրայ : Այն ժայռերէն վեր էլլելը՝ անոնցմէ վար իջնալու պես դժուար էր. խորաձորին ապառածուս ծայրն որ հասանք՝ դիմացնիս ուրիշ ժայռ մը էլաւ, որ առջինին պես սեպացելալ չէր. Էս անս անոր վրայ ցրուած էն Անի քաղաքին տխուր աւերակները :

Այն բլրոյն գագաթը Էռայարկ մզկիթ մը կայ, պզտիկ ձորի մը վրայ Է. բարձր մինարէ մը ունի. խոր փոսերով պատած ըլլալուն՝ ջէինք կընար շիտակ հոն էրբայ, Էս մեր առաջնորդին փորձառութեանը վրայ վստահացած՝ ճամբայ մը բռնեցինք որ դեպ ի աջ դին կըտանէր, ապառածներու ծայրը. Էս քիչ տեսնեն բարձր կամարակապի մը քով հասանք, որ տեսնով դրան մը կտորն է Էդեր. այն դուռը գետին վրայ յանդուզն կերպով ձգուած կամրջի մը ծայրն էր, Էս կամրջին աւերակը դեռ կըտեսնուի : Այն մինակ մնացած դրան արձանագիրը այս է. « Ես Բագրատ, որչի Զարոպայի Արագածունի կանգնեցի զդուռն որ հանէ ի վանս սրբոյն Գրիգորի, յամի... : » Իրաւընէ ալ այն տեղուանքը ապառածին ծայրը Սուրբ Գրիգոր անուանով կուսաստան մը կըտեսնուի որ կարմիր քարերով ու էջմիածնայ վանքին ձեւովը շինուած է յամին 1000, Գագկայ Առաջնոյ քաղաւորութեան ժամանակը, այն վանքին մեջ կըբարդուին Էդեր քաղաւորին ընտանիքը : Եկեղեցին դեռ անվախտ է, բայց բոլոր մօտակայ շէնքերը փլեր աւերակ դարձեր

tin, sans le nommer, et continue à la page 272. « Après avoir joui assez de temps de la vue des ruines d'Ani, et avoir rassemblé assez d'escorte pour les visiter sans danger, nous commençâmes à descendre vers l'Arpatchaï, qui coule dans un profond ravin, où l'on voit aussi des restes d'anciens édifices. L'antique Akhourian ou l'Arpatchaï coule près d'Ani, entre deux rochers perpendiculaires, et l'on parvient à la rivière par un sentier creusé dans le roc. Un froid glacial nous saisit sous la voûte des rochers au bas desquels l'Arpatchaï bouillonnait en se frayant un passage à travers les pierres de son lit, parmi lesquelles il fallait trouver un gué; notre conducteur, homme expérimenté, nous engageait fortement à ne pas dévier de la ligne qu'il allait suivre, et malgré cet avertissement notre passage ne s'effectua pas sans aventures : l'ancien du village de Mastara, qui faisait partie de notre escorte, s'écarta un peu du chemin suivi par les autres et tomba avec son cheval dans un trou rempli d'eau; ce ne fut qu'avec beaucoup de mal qu'on parvint à le tirer de là sur les rochers de la rive droite de l'Arpatchaï. L'ascension de ces rochers fut tout aussi difficile que la descente; parvenus au haut du bord rocailleux du ravin, nous vîmes devant nous encore une élévation, quoique beaucoup moins escarpée que la précédente, et c'est là que sont dispersées les tristes ruines d'Ani.

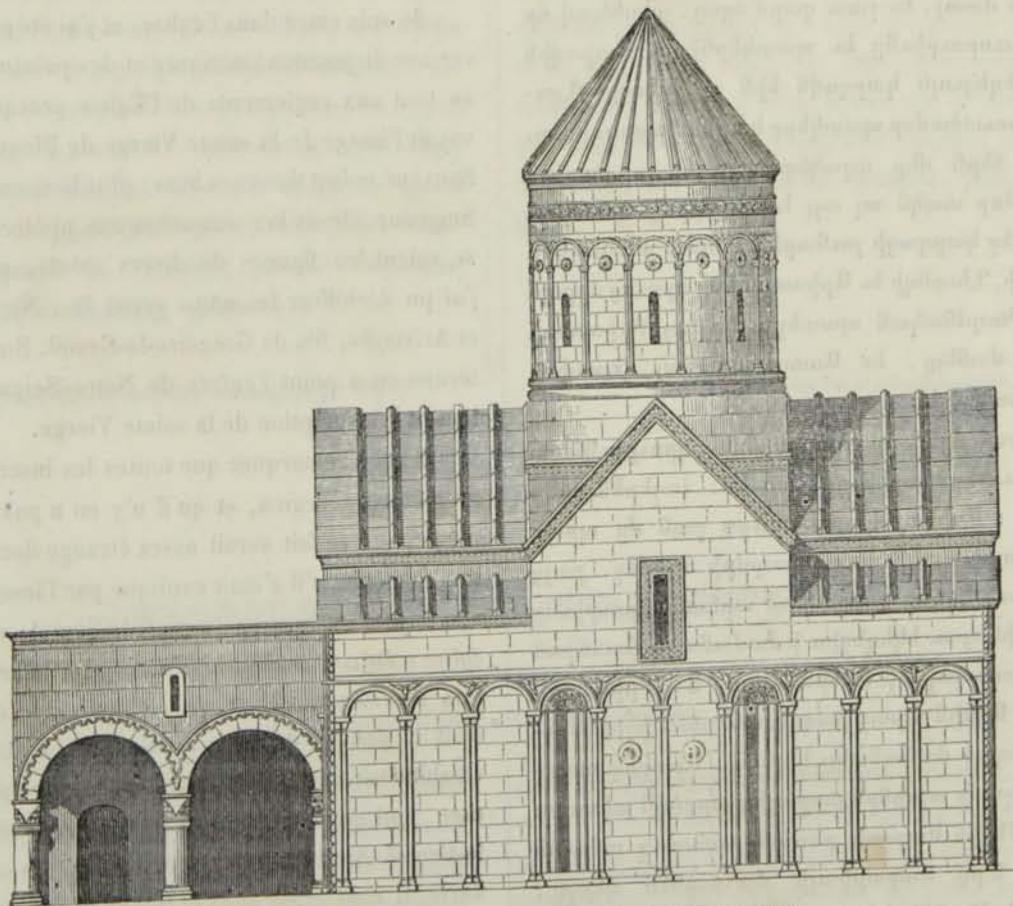
« Une mosquée à trois étages s'élevait sur le sommet de cette colline; elle est bâtie en travers d'un petit ravin, dominée par un haut minaret; dans l'impossibilité d'aller droit à la mosquée, bordée de précipices, et nous confiant à l'expérience de notre conducteur, nous primes un chemin qui s'en allait à droite sur le bord des rochers, et nous parvinmes bientôt à une haute arcade, qui jadis faisait partie d'une porte, à laquelle aboutissait un pont hardiment jeté sur la rivière, et dont on voyait encore les restes. *Moi Bagrat, fils de Zaropai Arakatzouni, j'érigeai cette porte, qui conduit au monastère de Saint-Grégoire, l'année...*: telle est l'inscription de cette porte solitaire, et effectivement, près de là, sur le bord même du rocher, on voit encore le couvent de femmes, sous l'invocation de saint Grégoire. Il est bâti en pierres rouges, sur le modèle du couvent d'Edchmiadzin. La construction remonte au règne du roi Gagie 1er, en l'année 1000; il était destiné par ce souverain à servir de sépulture aux membres de sa famille. L'église même est encore debout, mais tous les édifices avoisinants sont tombés en ruine;

են . վարը խցիկներ եւ անձաւներ կան ' սպառածին մեջ փորուած . բիջ մըն ալ վեր ' գետնափոր ու վրան գոց ճամբու մը մուտքը կը տեսնուի , որ առեւտով վանքին քովէն կանցնի ու դեպ ի գետը կը հանէ եղեր . բայց հիմա կամարները վրած են : Կուգիինք դեպ ի վանքը իջնալ , բայց առաջնորդինս արեւը ցուցուց մեզի , եւ հասկըցայ թէ բիջ ժամանակ մնացեր է Անույ միւս ճարտարապետական գանձերը դիտելու համար :

Քիջ մը անդին խոր քարանձաւի մը բերանը , որ ռամիկը կարծէ թէ յատակ ջուհի , եկեղեցւոյ մը աւերակներ կան . անկեց ճամբայ մը կը սկսի որ Անիին

on voit au-dessous des cellules et des cavernes creusées dans le roc, et plus haut l'entrée d'une galerie couverte, qui jadis passait près du monastère et conduisait vers le fleuve, mais maintenant les voûtes en sont écroulées. Nous voulions descendre vers le monastère, mais notre guide nous montra le soleil, et je compris qu'il ne nous restait que peu de temps pour examiner les autres trésors architecturaux d'Ani.

« Un peu plus loin, à l'entrée d'une profonde caverne, que le peuple prétend être sans fond, s'élèvent les ruines d'une église; d'ici commence un sentier qui conduit

Մտքը Լուսաւորիչ Անույ. Eglise du St. Grégoire l'Illuminateur.

բարձրաւանդակը կը տանի : Քաղաքը նոյն միջոցին ձիւնով ծածկած էր , եւ առենէ դուրս վրայ հասած ձմեռը երկու օրէ ի վեր կարծես թէ անսպասին այն մեռեալ բազումին ձերմակ պատանքով մը պատեր էր : Բուն քաղաքին մեջ առջի տեսած շէնքերինս գեղեցիկ եկեղեցի մըն էր ' պատերուն վերի պսակները արաբացի զարդեր փորագրուած էին , եւ գեղեցիկ կամարակապը վեր բռնողը ' արեւելեան ոճով շինուած պորփիրեան կիճէ սիւն մըն էր :

Դրան վրայ Փրկչին մերոյ պատկերը կերեւոր . մեկ կողմը յաջէն վար իջնալը նկարուած էր , միւս

à la cime de l'élévation occupée par Ani, qui, dans ce moment, était couverte d'un lineul de neige, dont un hiver précoce avait enveloppé, depuis hier seulement, cette reine morte du désert. Le premier édifice que nous rencontrâmes dans la ville même était une magnifique église; ses corniches étaient ornées d'arabesques, et son portique élégant reposait avec légèreté sur une colonne en porphyre, dans le style oriental.

On distinguait sur la porte la figure du Sauveur, d'un côté duquel est représentée la descente de la croix, et

կողմն այ տեսիլ մը որ չկրցայ հասկընալ. քնացած մարդու մը առջեւ սուրբ Աստուածածին ոտքի վրայ կեցած է, քիչ մըն այ վեր երէք հրեշտակ սաւառնաբէռօղան մէջ կրթուցին : Կարելի է քէ այն տեսիլքին գորութեամբը ձեռք զարնուած է եկեղեցին շինելու : Զարմանալի բան էր, որ կարմիր սիւնի վրայ կեցած կամարակապին դրսի կողմը նկարի կտոր մը կար, յորում մերկ կանայք կերեւնային՝ վրանին օճեր պըլլուած, անշուշտ դժոխաց կատաղիքն էին. բայց քէ քննչպէս այն դիւցաբանական պատկերը քրիստոնէական տաճարի մը դրան վրայ դրէր են, չեմ կրնար հասկընալ¹ :

Եկեղեցին մտայ, Է. շատ զարմացայ, տեսնելով որ մէջի կարգաւորութիւնը Է. պատկերները բոլորովին Յունաց եկեղեցոյն կարգովն էին : Դիմացը Վլաշեանի Աստուածամօր պատկերը կարճրիստոս գիրկը անկէ վար Տէրն մեր աշակերտացը հաղորդութիւն կուտայ. անոր տակն այ այլ Է. այլ սրբոց պատկերներ որոնց մէջ կարդացի յունարէն գրուած անունները Նիկողայոսի, Ղեւոնդի Է. Արիստակիսի որդոց սրբոյն Գրիգորի : Կողմնական պատերուն վրայ Քրիստոսի Երուսաղէմ մտնելը, Է. Աստուածածնայ վերափոխումը նկարուած է :

Դիտելու բան մըն է որ բոլոր արձանագրութիւնները Յունարէն Է. Վրացերէն գրուած են. հայերէն ամենեին չկայ : Ասիկայ կարգէ դուրս բան մը պիտի երեւնար Հայաստանի մայրաքաղաքի մը մէջ. բայց խորանին դրսի կողմը դրոշմուած արձանագրութիւնը կըսէ քէ « Շինեցաւ Եկեղեցիս ի ժամանակս Շահնշահ Արաբէկ սպասալարի ի թուին Հայոց 2 (Քրիստոսի 1251ին), որ Անիին Վրաց բագաւորներուն իշխանութեան տակ Էղած ժամանակը կիյնայ : Արաբէկ սպասալար Շահնշահը այսինքն արքայից արքայն տիտղոս մըն է որ Մեծին Սարգսի բռնանը յատուկ անունն Էղաւ : Իր հօրը Զարարիայի մանուրենն վերջը, հօրեղբօրը Յովնանիսին խնամակալութեանը յանձնուած էր՝ որ Յունաց դաւանանքը ընդունեցաւ. Թամարայ բագաւորութեան ատեն, Է. իր Էղբօրորդոյն անուամբը Աստուածածնայ Եկեղեցի մը կանգնեց. կարելի է քէ վերոյիշեալ տեսիլքին մէջ քնացողը այս Յովնաննէսն է :

Ժամանակ չունեցայ բոլոր արձանագրութիւններն օրինակելու, որ նոյն իսկ Հայերը աղէկ չեն կրնար

de l'autre une vision que je ne puis m'expliquer: la sainte Vierge est figurée debout, devant un homme endormi, et plus haut trois anges planent dans les airs. Il est possible que ce soit la vision qui donna l'idée d'ériger cet édifice. Il était étrange de voir sur l'arcade extérieure, soutenue par une colonne rouge, un reste de peinture représentant des femmes nues, entrelacées de serpents, probablement des furies; mais il est difficile d'expliquer comment ces symboles mythologiques ont trouvé place à l'entrée d'un sanctuaire chrétien.

« Je suis entré dans l'église, et j'ai été étonné d'y trouver une disposition intérieure et des peintures conformes en tout aux règlements de l'Église grecque: en face on voyait l'image de la sainte Vierge de Blaquernes, avec le Sauveur enfant dans ses bras; plus bas, on a peint Notre-Seigneur offrant la communion aux apôtres; au-dessous se voient les figures de divers saints, parmi lesquels j'ai pu déchiffrer les noms grecs de: Nicolas, Léontius et Aristagès, fils de Grégoire-le-Grand. Sur les murs latéraux on a peint l'entrée de Notre-Seigneur à Jérusalem et l'Assomption de la sainte Vierge.

« Il est à remarquer que toutes les inscriptions sont en grec et en géorgien, et qu'il n'y en a pas une seule arménienne: ce fait serait assez étrange dans une capitale de l'Arménie, s'il n'était expliqué par l'inscription gravée sur la face extérieure du mur de l'autel; on y lit: *Cette église a été construite sous l'atabeg-spasalar, Chahinchah, l'an 700 e. a. (1251 A. D.)*, donc à une époque où Ani était au pouvoir des rois de Géorgie. L'atabeg-spasalar, Chahinchah, c'est-à-dire chef, prince des princes, est un titre, qui devint le nom propre du petit-fils de Sarkis-le-Grand. Après la mort prématurée de son père Zakarie, il était resté sous la tutelle de son oncle Jean, qui passa au rite grec sous le règne de Tamar et érigea au nom de son neveu une église à la sainte Vierge; il est possible même que ce soit Jean qui est représenté, comme nous venons de le décrire, dormant sous sa garde.

« Le manque de temps ne me permit pas de copier toutes les inscriptions, dont la lecture embarrasse même

¹ Պ. Մուրաւեօֆ ասոր չէր զարմանար՝ քէ որ յիշէր քէ արեւելեան եկեղեցեաց մէջ շատ տեղ սովորութիւն կայ՝ ար-

քայութիւնն ու դժոխքը պատերուն ու մինչեւ վարագոյրներու վրայ այ նկարագրելու. Ծ. Թ. :

կարդալ. ուստի անոնցմէ անուն մը կամ բուսական մը միայն առնելով գոհ եղալ, և այն ընդարձակ գերեզմանոցին մէջ մէկ շէնքէն մեկալը անցալ :

Նոյն եկեղեցւոյն մօտ է քաղաքին արեւելեան ծայրը, ինչպէս որ կերեւնայ անազին դրան մը աւերակէն և պարսպին մէկ կտորէն որ մինչեւ հոն կընասնի եղեր : Անկէ քիչ մը վար առանձին բարձրաւանդակի մը վրայ բոլորածէ. եկեղեցի մը կայ գեղեցիկ ճարտարապետութեամբ, որ իր ամեն մէկ կարգին տասուերկու կամարակապներովը երուսաղէմի մէջ եղած Օմարի մզկիթը միտքս կըբերեր. ասոր մէջ դեռ նկարներու մնացորդներ կան : Խորանին եղած տեղը Քրիստոսի տեսն մերոյ պատկերը կըտեսնուի՝ չորս կողմը հրեշտակապետներով, մեկալ խորշերուն մէջ չորս Աւետարանիչները և սրբոց պատկերներ փորագրուած են. արձանագրութիւնները ամենն այ հայերէն են, և անոնցմէ մեկը որ դրան վրայ փորուած է՝ կըցուցունէ քէ այն եկեղեցին Պետրոս կարողիկոսին և Գագկայ բոռան Սմբատայ բագաւորութեան ժամանակը շինուած է :

(Շարայարութիւնը յաջորդ ամսաթերթին մէջ :)

les Arméniens; je me contentai donc de leur soustraire un nom ou une date, et je passai d'un monument à l'autre, sur ce vaste champ de mort.

« Non loin de cette église était l'extrémité orientale de la ville, ce qui est indiqué par les ruines d'une énorme porte, avec un pan du mur qui y aboutissait. Un peu au-dessous de cet endroit s'élève, sur une plate-forme isolée, une église ronde, remarquable par son architecture, qui, par les douze arcades de chacun de ses étages, me rappela la mosquée d'Omar à Jérusalem; l'intérieur conserve encore des traces de peintures. Là où était l'autel on voit l'image du Sauveur entouré d'archanges; dans les autres niches on a peint les quatre évangélistes et les images des saints; les inscriptions sont toutes arméniennes, et l'une d'elles, tracée sur la porte, indique que cette église a été construite pendant le patriarcat de Pierre, sous le règne de Soumbat, petit-fils du roi Gagic.

(La suite au prochain numéro.)

Հ Ա Ն Գ Ի Ս Ս Բ Ա Ն Ա Շ Խ Ա Ր Հ Ա Շ Է Ն Մ Ա Ր Գ Կ Ա Ն

Վ Ս Ե Մ Ա Փ Ա Ռ Կ Ո Ս Ս Ա Ն Գ Ի Ն Մ Ե Տ Գ Ո Ւ Բ Ս .

Ռուսիոյ Վեհափառ Ազգասանդր Բ Կայսեր եղբայրը և Ռուսիոյ մեծ ծովակալը Կոստանդին Մեծ Գուբըր ապրիլի 30ին իրիկուան դեմ Փարիզ հասաւ : Նախոյեան իշխանն ու տերութեան գլխաւոր պաշտօնատեսարքն որ ընդառաջ գնացեր էին, երկարուղիէն զինքն առին ու կառքով Թիւրքիլըրի ըստած կայսերարեակ պալատը բերին . մեծ ծառատունկը ուսկից որ պիտի անցներ պալատը երբայր համար, վերէն վար գոյնզգոյն դրօշակներով գեղեցիկ զարդարուած էր :

Մեծ Գուբըր հազիւ 30 տարեկան կայ : Մագերն ու ընչացքը (պըլըգ) խարտեաշ են, քիբը սուր, բերանը փոքր ու վայելուչ, շրթունքը բարակ, ճակատը լայն և ուռած, երեսը տծգոյն, և բոլոր կերպարանքին վրայ ազնուականութիւնը կը փայլի : Աչքը տկար ըլլալով միշտ ակնոց կը դնէ . հասակը միշակ, մարմինը աւելի նիհար

քան թէ գեր. քայուածքն արագ ու վեհ . հանդիսի ատեն Ռուսիոյ մեծ ծովակալի գրատ (uniforme) կընագնի, որ է կանաչ բիկնոց ոսկի ուսանոցով, գլուխը եռանկլինի գլխարկ կըդնէ, և գրատին վրայէն Սրբոյն Անդրէի ասպետութեան մեծ ժապաւենը կըկախէ :

Իրեն արժանի ընդունելութիւն գտաւ ի Փարիզ. ընդարձակածաւալ Արիսեան Դաշտին մէջ կայսրը փառաւոր զօրահանդէս մը ըրաւ, որոյ նըմանը շատոնց չէր տեսնուած : Մեծապատիւ հիւրը մեծ հետազօտութեամբ քաղաքին նշանաւոր տեղերն ու շրջակայքը պտրտելէն յետոյ, ամսոյս 14ին մեկնեցաւ ամեն տեղ զամենքը իր նրբամիտ խելքին ու անոյշ քաղաքավար կերպերուն վրայ զարմացընելով :

Մեծ պատիւ է մեզ որ Վսեմափառ Մեծ Գուբըր Հայոց Ազգին վրայ ունեցած սերն ու համարումը